

УДК [378.6:37].016:7

Н. Г. Мозгальова

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0001-7857-7019

І. Г. Барановська

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0002-8223-1683
DOI 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/119-127

ЕМОЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті обґрунтовано роль емоційно-інтелектуального потенціалу в розвитку творчої особистості вчителя музики. Представлено різні наукові трактування категорій «потенціал», «інтелект», «емоції». Схарактеризовано низку емоційних законів, що мають вагоме значення для підготовки вчителів музики, а саме: закон сенсомоторної цілісності, закон емоційного узагальнення, закон спрямовуючої сили первинної емоційної реакції, закон переживання переживань, закон розгляду емоції як психологічної дії. Представлено авторську методику інтелектуально-емоційного впливу, що складається з декількох практикумів. Їх зміст спрямовано на поетапний розвиток асоціативного мислення, інтелектуальних здібностей, формування емоційних якостей та актуалізацію набутих музичних знань. До напрямів подальших наукових пошуків віднесемо вивчення потенціалу різних музичних дисциплін у формуванні інтелектуально-почуттєвої сфери студентів, створення інноваційних методик фахового зростання майбутніх учителів музики.

Ключові слова: *учитель музики, емоційно-інтелектуальний потенціал, музична діяльність, творча особистість.*

Постановка проблеми. Реформування вищої педагогічної освіти України тісно пов'язане із загальнонауковими та мистецькими інноваціями щодо формування творчої особистості вчителя музики. Це означає, що сучасна мистецька освіта (наука) має запропонувати нові підходи та принципи, на яких базуватиметься новітня мистецько-педагогічна діяльність. Одним із таких підходів може стати посилення ролі інтелектуально-емоційної складової в процесі підготовки сучасних фахівців музичної галузі.

Аналіз актуальних досліджень. Суттєвим внеском у розробку даного питання стали праці, присвячені різним аспектам підготовки вчителів музичного мистецтва, зокрема її теоретико-методичним засадам (А. Козир, Л. Василенко, О. Реброва, О. Щолокова та ін.), формуванню

емоційно-вольових якостей (Л. Котова, Н. Мозгальова, Ся Цзюань, Т. Юник та ін.) та інтелектуального потенціалу (Н. Гуральник, Г. Падалка, Г. Ципін та ін.). Попри значущість кола розглянутих питань, проблема формування емоційного та інтелектуального потенціалу майбутніх учителів музичного мистецтва на сьогодні залишається ще недостатньо вивченою.

Мета статті – обґрунтування ролі емоційно-інтелектуального потенціалу в розвитку творчої особистості вчителя музики.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, узагальнення концептуальних положень досліджуваної проблеми, виявлення чинників, що сприяють розвитку творчої особистості вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. Традиційна методика підготовки майбутніх учителів музики відзначається, насамперед, орієнтацією на розвиток вокально-інструментальних здібностей, навичок і вмій, формування уявлень про майбутню професію, проте, активізації емоційних та інтелектуальних потенційних можливостей студентів не надається належної уваги. Дослідження найбільш актуальних і затребуваних у практиці мистецького навчання потенційних джерел виявило важливість взаємодії інтелектуальної та емоційної сторін для виконавського саморозвитку й самовираження студентів, надання їм можливості реалізувати себе в різних видах музично-педагогічної діяльності.

У науковій літературі існують різні трактування категорії «потенціал особистості». Найбільш переконливим вважається тлумачення Дж. Гілфорда, відповідно до якого потенціал – це сукупність здібностей та інших якостей особистості, які сприяють продуктивному мисленню (Gilford, 1972). Українські науковці І. Кучерявий та О. Клепиков визначають потенціал як інтегральну властивість, що дає змогу особистості здійснювати предметну діяльність. За своїми витокami ця властивість є результатом природної та соціальної активності, зовнішнім виявом якої виступає праця як доцільна діяльність, що органічно включає свідомість і спілкування, що проявляються у формі пізнавальної та комунікативної діяльності» (Кучерявий, 2000, с. 45). Такої самої думки дотримується С. Коновець, характеризуючи цей феномен як «систему особистісних здібностей, що дозволяє максимально змінювати дії або підходи залежно від ситуативних умов» (Коновець, 2009, с. 66). Проте, найбільш коректним, на наше переконання, вважаємо трактування потенціалу як синтетичної якості особистості, що характеризує міру її можливостей ставити й вирішувати нові ідеї у сферах діяльності суспільного значення (Войтко, 1982, с. 197).

У контексті підготовки вчителя музики відзначимо, що актуалізований потенціал пробуджує творчу здатність особистості, яка, у свою чергу, реалізуючись у тому чи іншому виді музичної діяльності, розкриває та збагачує потенціал. Ця взаємодія виводить емоційно-

інтелектуальний потенціал на провідне місце в структурі творчої особистості майбутнього вчителя музики, «здатної проникати в сутність ідей і втілювати їх усупереч усім перешкодам аж до отримання практичного результату; їй властива стійка, високого рівня спрямованість на творчість, інтелектуально-творча активність, що виявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей у одній або кількох видах діяльності» (Мозгальова, 2011, с. 78). Уміння емоційно впливати на аудиторію, налагодити пряме спілкування через виконання музичних творів – це ті спеціальні вміння, якими має оволодіти вчитель-виконавець (Барановська, 2017, с. 154).

На переконання багатьох науковців, спрямованість музично-педагогічної діяльності визначають емоції, надаючи їй чуттєвого характеру. Особливість емоцій полягає в тому, що вони виконують функцію оцінки та спонукання, уособлюючи цілісне ставлення людини до світу. За визначенням Л. Кадцина, «емоції – це усвідомлене переживання, що виражає естетичну оцінку даної ситуації, тобто оцінку і настрій, і джерела переживання» (Кадцын, 1990, с.65). Особливе значення вивченню емоційних станів, надавав відомий український учений І. Зязюн, який обґрунтував естетичні завдання емоцій, які зумовлюють професійні вимоги до особистості вчителя як творчої особистості, а саме: «постачати матеріал для наук, що їх осягає переважно інтелект; пристосовувати наукове пізнання до будь-якого розуміння; поширювати вдосконалення пізнання за межі чітко осягненого» тощо. Учений вважає, що перебуваючи в тісному зв'язку із самосвідомістю та особистісною ідентичністю, емоції є «ключовим фактором, більш суттєвим у зумовленні життєвого успіху, ніж інтелект» (Зязюн, 2006, с. 22).

Вивчаючи природу емоцій і переживань, І. Бех обґрунтовує низку емоційних законів, на які необхідно орієнтуватись у процесі підготовки вчителів музики, а саме: закон сенсомоторної цілісності – пояснює єдність процесів сприймання, емоційного переживання й зовнішньої предметної дії; закон емоційного узагальнення – визначає узагальнення основи створення художнього образу в розумових процесах та емоційних переживаннях; закон спрямовуючої сили первинної емоційної реакції – дозволяє спрямувати процес переживання в педагогічно-вірне річище; закон переживання переживань є механізмом переформування певного емоційного ставлення-переживання (у вимогах «красивого» як альтернативи «потворного»), на інше переживання – бажання його, радості за нього; закон розгляду емоції як психологічної дії виявляє в емоційному переживанні силу, стійкість, спрямованість, що є основою музичного розвитку майбутніх учителів музики. На переконання вченого, розуміння цих законів значно оптимізує процес підготовки вчителів музики, адже змушує майбутнього вчителя діяти «на емоційному оптимумі, значно розширюючи його творчі потенції» (Бех, 2007, с. 13).

Для нашого дослідження важливими є положення В. Холопової, яка вважає, що «відображення емоцій у музиці як у найафектнішому виді мистецтва, має багатошарову структуру. Основний план – це відображення-вираження або частина «натуральних» емоцій музики: тонізуюча енергія ритму, захоплено-прекрасний характер кантиленного співу, гармонійна стрункість співзвучностей. У цілому вони відображають позитивний, життєдайний погляд на світ, притаманний музиці як виду мистецтва. Над ними – умовні, уявні емоції, які можуть бути «негативними», але в цілому підпорядковані позитивному змісту музики. Найвищий шар – це оцінювальні емоції, які існують у музичному мистецтві й відображають захопленість майстерністю композитора або виконавця, передають атмосферу захопленості, святковості, яка оточує справжнє мистецтво» (Холопова, 2000, с. 8). За свідченням Б. Ступарика, процес співпереживання в мистецтві передбачає не тільки емоційну реакцію на художній твір, але й особливе, глибоке осмислення почуттів, перетворення їх на «розумні емоції», оскільки в мистецькому акті «сприймання, мислення та уява поєднуються в єдиний цілісний акт розумової роботи» (Ступарик, 1996, с. 87 – 95). У зв'язку з цим, «музикантам треба налаштовуватися на той чи інший образний, емоційний модус, володіти навичками швидких образних перевтілень, переходити з позиції розповідача або оратора на позицію діючої особи або ліричного героя, володіти технікою наслідування їх характеру, мислення» (Назайкинський, 1982, с. 52). Грунтуючись на сказаному, Є. Назайкинський наголошує, що кожний митець володіє притаманним йому колом емоцій, яке він називає «основним емоційним тоном». На думку вченого, ним володіє і кожний музикант-виконавець, однак у виконавстві емоції набувають особливого значення: спрямовані на слухачів, вони повинні певним чином організовувати їхній емоційний тон. Тому, будь-яке послаблення емоційного зв'язку зі слухачами призводить до послаблення емоційного тону, а відповідно й до посилення інтелектуальної складової (Назайкинський, 1982, с. 52).

Актуалізація в структурі творчої особистості вчителя музики інтелектуальної складової пояснюється тим, що саме інтелект допомагає опрацювати та вільно орієнтуватися в значній кількості мистецьких знань і створювати на цій основі цікаві інтерпретації музичних творів. Науковці (М. Вертгеймер, Дж. Кеттел, В. Келер, В. Штерн, Ж. Піаже та ін.) трактують інтелект (лат. – розуміння, осягнення) відносно стійкою структурою розумових здібностей індивіда, що дозволяє адаптуватися до обставин життя, вибудовувати стиль і стратегію життя. У відомій роботі Ж. Піаже «Історія інтелекту» представлено теорію, що обґрунтовує функції та стадії розвитку інтелекту: «інтелектуальні операції, вищою формою яких є логіка й математика, виступають реальними діями в подвійному розумінні: як результат дій суб'єкта самого по собі і як результат можливого досвіду, що виникає із взаємодії з навколишньою дійсністю» (Піаже, 2004, с. 276). Також, за визначенням вченого, у процесі вивчення інтелекту слід зважати на мотиви та ставлення особистості до

себе й до навколишнього світу. Цікавою та переконливою є теорія Д. Векслера, відповідно до якої інтелект визначається як здатність розумно діяти, раціонально мислити й добре справлятися з життєвими обставинами. У 1939 році вчений розробив шкалу інтелекту, яка з веденням показника рівня інтелекту (IQ) набула масового поширення у формі тестування при прийомі на роботу та при вступі учнів до університету, а даний показник став безпосередньо прирівнюватися до оцінки розумових здібностей (Психологічний словник, 1982).

Відзначимо, що аналіз значного масиву наукових праць, виявив достатньо трактувань категорії «інтелект», що знаходяться в річищі вищесказаного, а саме: це розумова енергія у вигляді природних здібностей (Дж. Гілфорд); розумова здібність, яка проявляється в якості, точності та швидкості рішення мисленнєвих задач, у темпі й успішності навчання, продуктивності професійної діяльності, ефективності вирішення проблем (Ч. Спірмен); сукупність спадкових здібностей, які людина використовує стосовно адаптування до навколишнього середовища (Дж. Кеттелл). Узагальнюючим можна вважати твердження Б. Теплова, а саме: «уміння охоплювати одразу всі сторони питання, швидко аналізувати матеріал надзвичайної складності, систематизувати його, виділяти суттєве, намічати план дій і, за необхідності, миттєво змінювати – усе це навіть для найталановитішої людини неможливе без дуже ґрунтовної інтелектуальної підготовки» (Теплов, 1985, с. 235). Також цікавою є думка вченого про те, що всі існуючі типи мислення неодмінно співіснують у інтелекті, взаємодоповнюючи один одного. Це пояснюється тим, що кожний об'єкт пізнання є невичерпним, безкінечним, тому є доступним процесу пізнання на основі мисленнєвих операцій. У зв'язку з цим, висновок ученого, що «інтелект у людини єдиний і єдині основні механізми мислення, однак відрізняються форми мисленнєвої діяльності, оскільки відрізняються задачі, які стоять у тому або іншому випадку перед розумом людини» вважається науковцями досить переконливим (Теплов, 1985, с. 288).

Аналіз практичного досвіду підготовки вчителів музики засвідчив важливість формування їх емоційно-творчого потенціалу, що передбачає перетворення процесу навчання на психологічно-комфортне середовище для кожного студента, а також застосування та впровадження ефективних традиційних і новітніх методик навчання, які забезпечують успішне поєднання їх інтелектуального й емоційного розвитку. Перші спроби вивчення взаємодії емоцій та інтелекту належать Дж. Мейеру і П. Селевею, в роботах яких «Емоційний інтелект» та «Практика емоційного інтелекту» розглянуто вплив емоцій та інтелекту на ефективність навчально-пізнавальної та професійної діяльності. Педагоги-дослідники відмічають, що гармонія емоцій та інтелекту передбачає витримку й володіння собою в складних педагогічних ситуаціях, позитивне ставлення до дітей, уміння володіти настроєм, пояснювати матеріал з урахуванням психологічних особливостей учнів, викликати інтерес до предмету. Тому, одним із

першочергових завдань вищої музично-педагогічної освіти повинно стати навчання студентів гармонійно поєднувати свої емоції та інтелект, оскільки навчальний і професійний успіх майбутнього вчителя музики залежить не тільки від рівня музичних і розумових здібностей, але й від здатності до пізнання та емоційної саморегуляції, вміння розуміти й чутливо реагувати на запити учнів, через музику виражати власні почуття.

Наголосимо, що вчені визнають позитивні емоції (задоволення, радість) та інтелектуальні почуття (любов до знань, почуття нового й успіху) рушійною силою засвоєння знань і становлення духовного світу майбутніх учителів музичного мистецтва. Адже знання тільки тоді стають особистісно значущими, коли вони позначені емоційними переживаннями й закріплені в практичній діяльності. У зв'язку з цим, майбутні вчителі повинні засвоювати знання цілеспрямовано, усвідомлювати власні можливості та здібності, чітко бачити професійні орієнтири. Відбиття знань у емоціях – важлива умова переходу знань у переконання й досвід.

Для реалізації оптимального співвідношення інтелектуального розвитку студентів та емоційно вмотивованого сприйняття ними музичних знань, першочергового значення набуває зміст і побудова навчальних занять. Це вимагає пошуку таких форм і методів навчання, що за умови науково виваженого змісту, більшою мірою сприяють емоційно піднесеному, а значить і більш глибокому оволодінню студентами основами музично-педагогічної діяльності, що веде до гармонізації їх інтелектуального та емоційного розвитку.

З цією метою в практику підготовки вчителів музики було введено авторську методику інтелектуально-емоційного впливу, зміст якої спрямований на поетапний розвиток асоціативного мислення, інтелектуальних здібностей, формування емоційних якостей та актуалізацію набутих музичних знань. Методика складається з декількох практикумів, на яких виконувались індивідуальні завдання. На першому передбачалося скласти таблицю базових емоцій за схемою: негативні-нейтральні-позитивні; зробити класифікатор естетичних почуттів. Другий практикум спрямовувався на розвиток здатності «емоційно-чуттєвого інтонування». Студентам необхідно було так виразно, емоційно прочитати вірш О. Олеся «Заходить сонце», щоб кожна інтонація передавала потрібну емоцію чи почуття. Виконання завдання передбачало створення особливого «емоційного фону» для сприйняття й вивчення твору, що, у свою чергу, активізувало емоційну сферу студентів. Третій практикум пов'язаний з: осмисленням власного емоційного стану після прослуховування музичного твору (Ф. Шопен. Ноктюрн *cis moll*), його обговорення з викладачем і письмовим викладенням. Така робота сприяла набуттю навичок узагальнення й систематизації, вміння робити висновки. Завдання четвертого практикуму передбачали складання асоціативного ланцюга з максимальної кількості асоціацій, що виникли під час прослуховування музичних творів на основі рефлексії власних почуттів,

народжених музичними інтонаціями. Цей етап проходив з орієнтацією на принцип єдності афекту й інтелекту з використанням ігрових методів «Перевтілення», «Асоціації та метафори», що сприяло зануренню в епоху, внутрішній світ композитора або «героїв» музичних творів. П'ятий практикум передбачав аналіз музичних текстів, виявлення в ньому «штампів і стереотипів», засобів музичної виразності, що впливають на характер емоційно-чуттєвого сприйняття студентів. У процесі виконання даного завдання відбувався розвиток інтелектуальних здібностей, активізувалися набуті знання, що дозволило студентам визначати закономірності музичного тексту й особливості художнього образу. Це відбилась і на кореляції інтелектуальних та емоційних чинників, що впливають на самопізнання, саморегуляцію та самоактуалізацію студентів.

Загалом, аналізуючи результати впровадження даної методики, відзначимо її вплив на здатність студентів усвідомлювати й аналізувати власні емоції та почуття, уміння співставляти життєві й художні образи, закладені в музичних творах.

Підсумовуючи сказане, відзначимо – гармонійне поєднання емоцій та інтелекту дозволить майбутньому вчителю з успіхом долати труднощі, інноваційно організовувати музичне навчання, адекватно оцінювати й аналізувати зміни в музично-освітній діяльності, стимулювати виконавські досягнення учнів, відстоювати новаторські підходи у виборі репертуару для музичних занять, втілювати художньо-інтерпретаційні задуми у власному виконавстві. До напрямів подальших наукових пошуків віднесемо вивчення потенціалу різних музичних дисциплін у формуванні інтелектуально-почуттєвої сфери студентів, створення інноваційних методик фахового зростання майбутніх учителів музики.

ЛІТЕРАТУРА

- Барановська, І. (2017). Вокальна підготовка майбутніх учителів музики засобами театрального мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (74), 150–159.
- Бех, І. Д. (2007). Емоційні передумови мистецького світогляду особистості. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти*, 11 - 13.
- Зязюн, І. А. (2006). Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості*, 14 - 17.
- Кадцын, Л. М. (1990). *Музыкальное искусство и творчество слушателя*. Москва: Высшая школа.
- Коновець, С. В. (2009). *Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва*. В.: Волинські обереги.
- Кучерявий, І. Т. (2000). *Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості*. Київ: Вища школа.

- Мозгальова, Н. Г. (2011). *Теоретико-методичні засади інструментально-виконавської підготовки вчителя музики*. Вінниця: «Меркьюрі-Поділля».
- Назайкинський, Е. В. (1982). О роли музыкознания в современной культуре. *Советская музыка*, 5, 52–55.
- Пиаже, Ж. (2004). *Психология интеллекта*. Питер. 23, 24.
- Психологічний словник* (1982). Київ: Вища школа.
- Ступарик, Б. М. (1996). Про мету національного виховання в Україні. *Педагогіка і психологія*, 2, 87 - 95.
- Теплов, Б. М. (1985). Избранные труды в 2-х томах. Москва: Педагогика. Т. 1. 223 - 305.
- Холопова, В. Н. (2000). *Музыка как вид искусства*. Санкт-Петербург: «Лань».
- Gilford, J. P. (1972). *Trait of Creativiti / Ph. Vernon (ed.) Creativiti*.

РЕЗЮМЕ

Мозгалева Н. Г., Барановская И. Г. Емоціонально-інтелектуальний потенціал в розвитку творчої особистості вчителя музики.

В статті обоснована роль емоціонально-інтелектуального потенціала в розвитку особистості вчителя музики. Представлені різні наукові трактування категорій «потенціал», «інтелект», «емоції». Охарактеризован ряд емоціональних законів, маючих велике значення для підготовки учителів музики, а саме: закон сенсомоторної цілостності, закон емоціонального узагальнення, закон направляючої сили первинної емоціональної реакції, закон переживання переживань, закон розгляду емоції як психологічного впливу. Відзначається важливість гармонічного поєднання емоцій і інтелекту, оскільки навчальний і професійний успіх майбутнього вчителя музики залежить не тільки від рівня музикальних і умовних здібностей, але і від здатності до пізнання і емоціональної саморегуляції, вміння розуміти і чутко реагувати на запити учнів, через музику виражати свої почуття. Позитивні емоції (удовольство, радість) і інтелектуальні почуття (любов до знань, почуття нового і успіху) рушійною силою засвоєння знань і становлення духовного світу майбутніх учителів музикального мистецтва. Знання тільки тоді стають особистісно значущими, коли вони позначені емоціональними переживаннями і закріплені в практичній діяльності. Представлена авторська методика інтелектуально-емоціонального впливу, яка включає кілька практичних завдань. Їх зміст спрямований на поетапне розвиток асоціативного мислення, інтелектуальних здібностей, формування емоціональних якостей і актуалізацію набутих музикальних знань. До напрямків подальших наукових пошуків віднесено дослідження потенціала різних музикальних дисциплін в

формировании интеллектуально-чувственной сферы студентов, создание инновационных методик профессионального роста будущих учителей музыки.

Ключевые слова: *учитель музыки, эмоционально-интеллектуальный потенциал, музыкальная деятельность, творческая личность.*

SUMMARY

Mozgalova N. G., Baranovskaya I. G. Emotional-intellectual potential in development of the creative personality of a music teacher.

The role of emotional-intellectual potential in development of the creative personality of a music teacher is presented in the article. Different scientific interpretations of categories are presented, namely: “potential” – a synthetic quality of a person, which characterizes the extent of his ability to put and solve new ideas in the fields of activity of public importance; “intellect” – means the ability to act intelligently, to think rationally and to cope well with life circumstances; “emotions” – is a conscious experience that expresses an aesthetic appreciation of a given situation, that is, an assessment of both moods and sources of experience. A number of emotional laws that need to be guided in the preparation of music teachers are highlighted, namely: the law of sensorimotor integrity, the law of emotional generalization, the law of directing force of the primary emotional reaction, the law of experiencing emotions, the law of considering emotions as psychological actions. The importance of a harmonious combination of emotions and intelligence is emphasized, since the educational and professional success of a future music teacher depends not only on the level of musical and mental abilities, but also on the ability to cognition and emotional self-regulation, the ability to understand and sensitively respond to music requests, feeling. Positive emotions (pleasure, joy) and intellectual feelings (love for knowledge, feeling new and success) are the driving force behind the acquisition of knowledge and formation of the spiritual world of future teachers of music. Knowledge only then becomes personally meaningful when they are marked by emotional experiences and embedded in practical activity. The author’s method of intellectual-emotional influence is presented, consisting of several workshops, the content of which is aimed at the gradual development of associative thinking, intellectual abilities, formation of emotional qualities and actualization of acquired musical knowledge.

Key words: *music teacher, emotional-intellectual potential, musical activity, creative personality.*